

ביאן Bayan

The Arabs in Israel

بيان

ביאן

הערבים בישראל

עורך: אריק רודניצקי

גיליון מס' 18, אוגוסט 2019

תוכן העניינים

- 2 דבר העורך
- מורסי אבו מוך / בין הרציונלי לאמוציונלי: הגורמים המשפיעים על השתתפות
- 3 הפוליטית של האזרחים הערבים בישראל

דבר העורך

הגיליון הנוכחי של **ביאן** רואה אור כחודש ימים לפני הבחירות לכנסת ה-22, שנקבעו ל-17 בספטמבר 2019. הגיליון כולל מאמר אחד, פרי עטו של ד"ר מורסי אבו מוך, המנתח את הגורמים המשפיעים על ההשתתפות הפוליטית של האזרחים הערבים בישראל ועל שיקולי ההצבעה שלהם בבחירות לכנסת.

ביאן הוא רבעון לענייני החברה הערבית בישראל, המתפרסם מטעם תכנית קונרד אדנאואר לשיתוף פעולה יהודי-ערבי במרכז דיין ללימודי המזרח התיכון ואפריקה באוניברסיטת תל-אביב.

אנו מזמינים את קוראינו לפנות אלינו בדרכים אלה:

- אריק רודניצקי (מנהל פרויקטים)
טלפון 03-6409991

- [אתר האינטרנט של תכנית קונרד אדנאואר](#)

© כל הזכויות על פרסום הרבעון שמורות לתכנית קונרד אדנאואר לשיתוף פעולה יהודי-ערבי, אוניברסיטת תל-אביב, 2019. מותר לצלם, להעתיק ולצטט מפרסום זה בציון מפורט של שם המקור, של עורכיו ושל מקום ההוצאה לאור. אין לשכפל את הפרסום ללא רשות בכתב מהעורכים.

תכנית קונרד אדנאואר לשיתוף פעולה יהודי-ערבי נוסדה ב-2004 על ידי קרן קונרד אדנאואר מגרמניה ואוניברסיטת תל-אביב וכחלק ממרכז משה דיין ללימודי המזרח התיכון ואפריקה. היא המשכה המורחב של התכנית לחקר הפוליטיקה הערבית בישראל שהקימו קרן אדנאואר ואוניברסיטת תל-אביב ב-1995. התכנית נועדה להעמיק את הידע וההבנה של יחסי יהודים-ערבים בישראל באמצעות כינוסים, הרצאות לקהל הרחב וסדנאות וכן באמצעות מחקר, פרסומים ותיעוד.

תודה לנחמה ברוך שערכה והתקינה את המאמרים בעברית.

מורסי אבו מוך* / בין הרציונלי לאמוציונלי: הגורמים המשפיעים על ההשתתפות הפוליטית של האזרחים הערבים בישראל

במבט על ניתן לומר כי אם בעבר הייתה ההצבעה בבחירות מבוססת על שיקולים אידאולוגיים, כיום היא נשענת יותר על שיקולים אישיים ועל אינטרסים צרים.

הגורמים המשפיעים על כוונות ההצבעה של האזרח הם מגוונים: השכלה, משלח יד, מגדר, גיל, מקום מגורים, סולידריות קבוצתית ועוד.

ככל שהאזרח הערבי ירגיש שהשתתפותו במערכת הבחירות עשויה לחולל שינוי במציאות הפוליטית, יגבר הסיכוי שיצביע וכך יעלה שיעור ההצבעה בציבור הערבי.

ההשתתפות בבחירות נחשבת למרכיב מרכזי בשלטון דמוקרטי. השתתפותם של הערבים אזרחי ישראל בפוליטיקה, הבאה לידי ביטוי בשלשול פתק הצבעה ביום הבחירות, היא צעד הכרחי להשגת לגיטימיות לשלטון דמוקרטי בכלל ולמחוקקים בפרט – על מכלול גווניהם הפוליטיים – שכן תוצאות הבחירות נתפסות כמהימנות יותר וכמייצגות את רצון האזרחים כאשר חלק גדול מהאוכלוסייה מצביע בבחירות. ככל שמעורבות האזרחים רבה יותר, מתחזק השלטון הדמוקרטי במדינה.

בשני העשורים האחרונים חלה הידרדרות ניכרת בשיעור ההצבעה של האזרחים הערבים בבחירות לכנסת: הוא הלך ופחת בהתמדה עד שהגיע ל-49% בבחירות האחרונות, נתון שיש בו כדי לעורר דאגה ממשית.

מחקרים רבים בעולם עסקו בהתנהגות הבוחר ובעמדותיו כלפי ההצבעה. המחקרים מראים כי החלטתו של אדם לבוא אל הקלפי ביום הבחירות ולהצביע מושפעת מיכולתו לעשות כן, מהמוטיבציה שלו להצביע ומהקושי שהוא נתקל בו בבואו להשיג את המידע הדרוש כדי לממש את זכות ההצבעה. בעבר נטו אזרחים להצביע מתוך **אידיאולוגיה** אשר באה לידי ביטוי בנאמנות למפלגה מסוימת, אולם היא **פינתה את מקומה לשיקולים אישיים החפים מכל פן אידיאולוגי** והנשענים יותר ויותר על אינטרסים אישיים צרים במקרים רבים (הרמן, הלר ואטמור, 2012, עמ' 149, 233).

גורמים שונים משפיעים על החלטות הבוחר – אינטרסים, מקום המגורים, אידיאולוגיה ועוד – ולא כולם רציונליים. אפילו החלטות הנראות לכאורה רציונליות, נשענות על עמדות סובייקטיביות שאינן רציונליות. יצוין כי בדברנו על רציונליות או על גישה רציונלית, הכוונה לגישה אשר "מבוססת על מונחים מתורת המשחקים, המניחה כי המצביעים מפעילים שיקולים

* ד"ר מורסי אבו מוך מכהן כראש עיריית באקה אל-ערביה משנת 2011 ברצף וזו לו תקופת הכהונה השנייה. הדוקטורט שלו עוסק בנושא "גורמים לסכסוכים אתניים במדינות לאום, ותפקידו של ההון החברתי בהבניית שלום בר קיימא בקהילות אתניות מפולגות בוסניה הרצוגובינה, רואנדה וסרי לנקה כמקרי מבחן" (אוניברסיטת חיפה). ד"ר אבו מוך חוקר סוגיות פוליטיות עכשוויות ומתמחה בהתנהגות פוליטית של בני מיעוט וזיקתם אל השלטון המרכזי. בימים אלה הוא שוקד על עריכת מחקר המתחקה אחר קולותיהם של מחרימי הבחירות לכנסת בקרב הערבים החיים בישראל. המחקר מנסה לרדת לשורשי התופעה, להסבירה ולעמוד על השפעתה על העתיד הפוליטי של המיעוט הערבי בישראל.

הנסמכים על מידע רב, משווים בין החלופות, ועל בסיס שיקולי עלות-תועלת בוחרים בחלופה שתמקסם את האינטרסים שלהם" (שפרמן, 2013).

המשוואה אשר הציב החוקר דאונס פילסה את הדרך לחוקרים רבים בבואם לפתח את השיח המחקרי על החלטות של הבוחר אם להצביע אם לאו (Downs, 1957). דאונס טוען כי אם האזרח אמור לקבל בזכות ההצבעה תגמול חיובי, ההנחה היא שהוא יצא נשכר מההצבעה, התגמול והרווח שיפיק יהיו גבוהים מהעלויות הכרוכות בה ומשום כך הוא יבחר להשתתף בבחירות. תחושת הסיפוק המושגת מעצם ההצבעה אמורה לפצות על החסרונות הנלווים לעלויות ולספק תמריץ להחלטה להשתתף בבחירות.

משוואתו של דאונס מדגימה את הפרדוקס הטמון בתהליך ההצבעה עצמו. אפשר להפיק תועלת ורווח מההצבעה רק כאשר היא נתמכת בפעולה קולקטיבית, דהיינו מרבית האזרחים אינם אמורים לשאת בעלויות. אם כן, ככל שהמוטיבציה של האזרח להצביע גבוהה יותר או ככל שיכולתו לעשות זאת רבה יותר, גוברת הסבירות שהוא יצביע בבחירות. לעומת זאת, ככל שהאזרח נתקל בקשיים בהצבעה, פוחתת הסבירות שהוא ישתתף בבחירות. לעניין זה הכוונה למכשולים העומדים בדרכו של האזרח בעל זכות ההצבעה – קושי בניידות המונע נסיעה אל הקלפי (כמו במקרה של עשרות אלפי בדווים המתגוררים בכפרים לא מוכרים שאין להם אמצעי הגעה אל הקלפיות הנמצאות בערים וביישובים מרוחקים מהם), וכן מכשול או קושי תרבותי המתבטא באי-התמצאותו של בעל זכות ההצבעה במפה הפוליטית, למשל אזרח ערבי זקן שאינו יודע קרוא וכתוב ואינו מכיר את המועמדים ואת מפלגותיהם. הקשיים אפוא מתמקדים בתנאים שונים המשפיעים על הבוחר – מידע העומד לרשות האזרח הבוחר על מקום הקלפיות, הקרבה הפיזית של הקלפי לבית מגוריו וזמינות המידע לגבי המועמדים לכנסת ולגבי המערכת הפוליטית בכלל.

אין לומר כי גורם אחד ויחיד הוא שמסביר את הסיבה להחלטה של אדם אם להצביע בבחירות אם לאו. החלטתו של האזרח הערבי בעניין זה מושפעת מכמה סיבות ולהלן אעמוד עליהן. מחד גיסא מוטיבציה גבוהה אינה מספקת לשם קבלת החלטה להצביע בבחירות, ומאידך גיסא קושי או מכשול בדרכו של הבוחר אינם מבטיחים כי יימנע מהצבעה (Rosenstone & Hansen, 1993).

הגורמים המשפיעים על החלטת האזרח בעל זכות ההצבעה בשלטון דמוקרטי הם בין השאר השכלה, משלח יד, מגדר, גיל, מקום מגורים, סולידריות קבוצתית ועוד, כפי שאראה להלן.

● **השכלה:** ההשכלה של האזרח היא גורם בעל השפעה רבה על החלטותיו. מחקרים מראים כי אזרחים בעלי השכלה פורמלית נוטים להשתתף בבחירות ולכן כל שנת לימוד נוספת משמעה שיעור הצבעה גבוה יותר (Tenn, 2007). ההשכלה מעניקה כישורים המאפשרים להבין את תהליך האזרחות והיא מניעה אנשים ומדרבנת אותם להצביע באמצעות החדרת תחושת חובה אזרחית; היא מעוררת בהם עניין בתהליך הפוליטי או מציבה אותם במסגרות חברתיות שבהן ההצבעה נחשבת לפעולה נורמטיבית. יתר על כן, השכלה יכולה להפחית את הקושי שבהצבעה (Nagler, 1991).

● **משלח יד ומצב כלכלי:** משלח ידו של האזרח משפיע אף הוא על החלטתו אם להצביע בבחירות. יש ראיות לכך שעיסוק במקצוע המעניק סמכות או מעמד גבוה מגביר את הנכונות

להצביע בבחירות (Sobel, 1993). פעמים רבות המצב הכלכלי נקבע על פי העיסוק וההכנסה, והוא משפיע על הנכונות להשתתף בבחירות. אנשים אמידים או עשירים יותר מצביעים יותר מאחרים (Rosenstone & Hansen, 1993).

- **המגדר** משפיע על החלטתו של הבוחר והשפעתו זו השתנתה במידה רבה לאורך השנים. החל מאמצע שנות השמונים החל שיעור ההצבעה של הנשים להשתוות לזה של הגברים ולפעמים אף עלה עליו (Schlozman, Burns, Verba & Donahue, 1995). גם בציבור הערבי בעל זכות ההצבעה בישראל הצטמצמו הפערים בין שני המגדרים בכל הקשור לשיעור ההצבעה אף שמדובר בחברה שמרנית בצביונה, ומובן כי גורמים נוספים השפיעו על צמצום הפערים לאחר שבעבר היו הנשים קבוצת אוכלוסייה מוחלשת.
 - **המצב המשפחתי** מתברר אף הוא כגורם בעל השפעה על שיעור ההצבעה בבחירות: זוגות נשואים (וזוגות החיים יחד) מצביעים יותר מרווקים (Stoker & Jennings, 1995).
 - **גיל הבוחרים** מסביר בין השאר את שיעור ההצבעה הנמוך בקרב הצעירים הערבים. נראה כי הנטייה להצביע מתחזקת ככל שהם מתבגרים ועוברים אל הבגרות התיכונה. לעומת זאת, לאחר גיל 75 בקירוב פוחתת הנטייה להצביע (Turner, Shields & Sharpe, 2001).
 - **אירועים היסטוריים** שנחקקו בזיכרונו של הבוחר ועיצבו את אישיותו לשארית חייו עשויים להיות מקרים מכוננים אשר הותירו בו את חותמם. לאירועים אלה נודעת השפעה ייחודית המשתקפת בעמדה כלפי ההצבעה (Lyons & Alexander, 2000).
 - **מקום המגורים**: מחקרים המנתחים את דפוסי התנהגותם של הבוחרים מראים שאנשים המתגוררים באזורים כפריים מצביעים יותר מאנשים המתגוררים בערים. נטייתם של חקלאים להשתתף בבחירות מושפעת מרמת השכלתם ומרמת הכנסתם (Wolfinger & Rosenstone, 1980). מגורים בשכונה בעלת סטטוס חברתי-כלכלי גבוה יותר מעודדים השתתפות פוליטית אקטיבית (Huckfeldt, 1979).
 - **מעורבות חברתית**: אזרח המעורב בפעילותם של ארגונים אזרחיים חברתיים נוטה להשתתף בבחירות יותר ממי שאינו מעורב. מכאן שמעורבות וולונטרית בארגונים אלה עשויה להעלות את שיעור ההצבעה מכיוון שהיא מעוררת מוטיבציה ומזמנת לפעילים החברתיים הזדמנויות לעשות למען החברה בזכות שיפור המיומנויות האזרחיות (Verba et al., 1995).
 - **תכונות אישיות**: מחקרים המתמקדים בניתוח דפוסי התנהגות ביחס לבחירות פרלמנטריות מראים כי אנשים הנוטים לבטוח באחרים מצביעים יותר מאחרים. לעומתם, החשדנים מטילים ספק במערכת יותר מן הבוטחים, והם אף מערערים על תקינותו של מערך הבחירות ועל הלגיטימיות של מערך השלטון בכלל (Cox, 2003).
- הצבעה היא תוצר של הרגל: סביר להניח שאדם המצביע פעם אחת ישוב ויצביע. הכוחות החברתיים והפסיכולוגיים אשר דרבנו אותו להצביע בפעם הראשונה מוסיפים להשפיע עליו

ולכן הם מכוונים את החלטותיו גם בסבבי הבחירות הבאים (Gerber, Green & Shachar, 2003).

אנשים בעלי תחושה של חובה ומחויבות אזרחית חשים מחויבות מוסרית ומוטיבציה להשתתף בפוליטיקה ולכן הם נוטים להצביע בבחירות (Knack, 1994).

סבלנות עשויה להעלות את שיעור ההצבעה, ומתברר כי נצפה שיעור הצבעה גבוה יותר בקרב אנשים סבלניים אשר מעדיפים להמתין לתגמול גדול בשלב מאוחר יותר על פני תגמול קטן בשלב מוקדם יותר (Fowler & Kam, 2006).

אזרח הדוגל בעמדה המתנגדת נחרצות לעמדות השלטון נוטה יותר מאחרים להשתתף בבחירות וזאת בשל שאיפתו לשינוי. ככל שגדול יותר הפער בין עמדתו של אותו אדם כלפי מועמד המקובל עליו לבין עמדתו כלפי המועמד המתחרה, כך גדלה הסבירות שהוא יצביע בבחירות (Holbrook et al., 2001). הפער הגדול הזה יוצר מעין "גירווי" המדרבן את הבוחר להצביע כדי להגביר את סיכוייה של החלופה שבה הוא מאמין (Plane & Gershtenson, 2004). יתר על כן, מתברר כי ככל שהמרוץ בין המתחרים צמוד יותר לפני יום הבחירות, כך סבורים המצביעים שקולם עשוי לקבוע את תוצאות הבחירות (Shachar & Nalebuff, 1999).

- **השתייכות קבוצתית**: השתייכות לקבוצה חברתית מסוימת – למשל קבוצת מיעוט – מעוררת באדם הזדהות רבה עם חברי הקבוצה והתפתחותה של תודעה קבוצתית מחזקת את הנטייה להצביע בבחירות. המשתייכים לקבוצה אשר מעידים שחיהם קשורים קשר מהותי לחברים אחרים בה – בעיקר אם הקבוצה סובלת מקיפוח או מנחשלות – נוטים לשנות את התנהגותם הפוליטית ונטייתם להצביע גוברת מתוך רצון לשנות את המציאות העגומה, לדעתם. הצבעה זו מבקשת לחולל שינוי ולצאת מהמעגל השלילי למעגלים בריאים יותר וחיוביים יותר, כפי שהבוחרים רואים זאת (Tolleson-Rinehart, 1992).

סיכום

חלק מהגורמים שנמנו לעיל, המשפיעים על החלטתו של האזרח אם להשתתף בבחירות אם לאו, עולים בקנה אחד עם התפיסה הכללית שהאזרח הערבי יצביע אם העלויות לצורך השגת המידע והזמן הדרוש פחותות מהתועלת הצפויה משלשול הפתק לקלפי ומהתגמולים (או מעלויות ההימנעות) הצפויים מההצבעה. **הם עולים בקנה אחד גם עם הטענה שעמדתו של האזרח הערבי כלפי ההצבעה מושפעת מן המוטיבציה שלו להצביע, מהיכולת שלו להצביע ומהקושי הכרוך במשימה.** ככל שהאזרח הערבי ירגיש שהשתתפותו במערכת הבחירות תחולל שינוי במציאות הפוליטית, יגבר הסיכוי שיצביע ויעלה שיעור ההצבעה.

בשל מצבם הייחודי של הערבים במדינת ישראל לא ברור כיצד הם יצביעו לבחירות הבאות לכנסת והסוגיה אפופה עמימות. לאחר פירוק הרשימה המשותפת והתגלעות סכסוך הכיסאות בין חבריה, החל האזרח הערבי לאבד את אמונו בה. הרשימה המשותפת נקלעה למשבר חמור, אמונו של

האזרח הערבי ביכולותיה ובתפקודה הולך ופוחת, ולכן הוא נוטה להתרחק ממעגל הבחירות. הוא מרגיש שאין לאל ידו להשפיע על תוצאות הבחירות ועל הלך הרוח בישראל ולכן הוא נוטה להדיר את רגליו ממעגלי ההצבעה וההשפעה. בו בזמן הדינמיקה החברתית-פוליטית בקרב המיעוט הערבי בישראל ערה מאוד, וגורמים אחרים עשויים להצטרף לזירה הפוליטית ולחולל בה שינוי. לעת עתה המפלגות הערביות נאבקות על חייהן והאזרח הערבי המצוי נאבק על זכויותיו ועל חיי היום-יום שלו.

הגורמים המשפיעים על החלטתו של הבוחר הערבי אם להשתתף בבחירות אם לאו מתפרסים על פני תחומים רבים, חלקם לא רציונליים, ומשום כך קשה לחזות כיצד יתנהג אותו אזרח ביום הבחירות שהרי הוא מושפע גם מגורמים סובייקטיביים ואישיים. ככל שנבין את אותם גורמים, ניטיב להבין מה מניע את האזרחים ונוכל לשפר את המערכת הפוליטית.

המקורות

בלאנדר, דנה (2013). **לפי מה מכריעים הבוחרים – אז והיום?** ירושלים: המכון הישראלי לדמוקרטיה.

הרמן, תמר, אלה הלר וניר אטמור, 2012. **מדד הדמוקרטיה הישראלית 2010: ערכים דמוקרטיים בישראל הלכה למעשה.** ירושלים: מרכז גוטמן המכון הישראלי לדמוקרטיה.

שפרמן, קרין-תמר, 2013. **הצבעה – על שום מה ולמה?** ירושלים: המכון הישראלי לדמוקרטיה.

Cox, M. (2003). "When trust matters: Explaining differences in voter turnout". *JCMS: Journal of Common Market Studies*, 41(4), 757-770.

Downs, A. (1957). "An economic theory of political action in a democracy". *Journal of Political Economy*, 65(2), 135-150.

Fowler, J. H., Baker, L. A., & Dawes, C. T. (2008). "Genetic variation in political participation". *American Political Science Review*, 102(2), 233-248.

Fowler, J. H., & Kam, C. D. (2006). "Patience as a political virtue: Delayed gratification and turnout". *Political Behavior*, 28(2), 113-128.

Gerber, A. S., Green, D. P., & Green, M. (2003). "Partisan mail and voter turnout: Results from randomized field experiments". *Electoral Studies*, 22(4), 563-579.

Holbrook, A. L., Krosnick, J. A., Visser, P. S., Gardner, W. L., & Cacioppo, J. T. (2001). "Attitudes toward presidential candidates and political parties: Initial optimism, inertial first impressions, and a focus on flaws". *American Journal of Political Science*, 930-950.

Huckfeldt, R. R. (1979). "Political participation and the neighborhood social context". *American Journal of Political Science*, 579-592.

Knack, S. (1994). "Does rain help the Republicans? Theory and evidence on turnout and the vote". *Public Choice*, 79(1-2), 187-209.

- Lyons, W., & Alexander, R. (2000). "A tale of two electorates: Generational replacement and the decline of voting in presidential elections". *The Journal of Politics*, 62(4), 1014-1034.
- Nagler, J. (1991). "The effect of registration laws and education on US voter turnout". *The American Political Science Review*, 1393-1405.
- Plane, D. L., & Gershtenson, J. (2004). "Candidates' ideological locations, abstention, and turnout in US midterm Senate elections". *Political Behavior*, 26(1), 69-93.
- Rinehart, S. T. (2013). *Gender consciousness and politics*. New York: Routledge.
- Rosenstone, S. J., & Hansen, J. (1993). *Mobilization, participation, and democracy in America*. New York: Macmillan Publishing Company.
- Schlozman, K. L., Burns, N., Verba, S., & Donahue, J. (1995). "Gender and citizen participation: Is there a different voice?". *American Journal of Political Science*, 267-293.
- Shachar, R., & Nalebuff, B. (1999). "Follow the leader: Theory and evidence on political participation". *American Economic Review*, 89(3), 525-547.
- Sobel, R. (1993). "From occupational involvement to political participation: An exploratory analysis". *Political Behavior*, 15(4), 339-353.
- Stoker, L., & Jennings, M. K. (1995). "Life-cycle transitions and political participation: The case of marriage". *American political science review*, 89(2), 421-433.
- Tenn, S. (2007). "The effect of education on voter turnout". *Political Analysis*, 15(4), 446-464.
- Turner, M. J., Shields, T. G., & Sharp, D. (2001). "Changes and continuities in the determinants of older adults' voter turnout 1952-1996". *The Gerontologist*, 41(6), 805-818.
- Verba, S., Schlozman, K. L., & Brady, H. E. (1995). *Voice and equality: Civic voluntarism in American politics*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Wolfinger, R. E., & Rosenstone, S. J. (1980). *Who votes?* New Haven, CT: Yale University Press.